

20-Sentyabr, 2026-yil

**INSON QADRI USTUVORLIGI – ODAM SAVDOSI VA MAJBURIY
MEHNATNING OLDINI OLISHNING SAMARALI HUQUQIY VA IJTIMOY
MEXANIZMI**

Berdiyeva Oysanamxon Qodirjon qizi

Yoshlar ishlari agentligi bosh mutaxassisi

+99899 923 22 02

Annotatsiya (o'zbek tilida): Mazkur maqolada inson qadri ustuvorligini ta'minlash odam savdosi va majburiy mehnatning oldini olishning eng muhim huquqiy hamda ijtimoiy mexanizmlaridan biri sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu jinoyatlarning kelib chiqish sabablari, ularning shaxs, jamiyat va davlat taraqqiyotiga salbiy ta'siri hamda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil asosida yoritilgan. Shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) va boshqa xalqaro institutlarning me'yoriy hujjatlari hamda zamonaviy statistik ma'lumotlari asosida odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashishning dolzarb masalalari ochib berilgan. Maqola yakunida fuqarolarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, xavfsiz mehnat migratsiyasini rivojlantirish, raqamli texnologiyalar yordamida profilaktik choralarni kuchaytirish hamda davlat va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligini mustahkamlash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan. Tadqiqot natijalari inson qadrini ulug'lash tamoyili zamonaviy jamiyatda odam savdosi va majburiy mehnatning oldini olishning eng samarali huquqiy va ijtimoiy mexanizmi ekanligini asoslaydi.

Abstract (English): This article examines the protection of human dignity as one of the most effective legal and social mechanisms for preventing human trafficking and forced labor. The study analyzes the root causes of these crimes, their negative impact on individuals, society, and sustainable development, and evaluates the reforms implemented in the Republic of Uzbekistan in comparison with international practices. Particular attention is paid to the legal framework established by the United Nations, the International Labour Organization (ILO), and other international institutions, as well as recent global statistical findings. The article also proposes practical recommendations aimed at strengthening legal awareness, ensuring safe labor migration, expanding the use of digital technologies in prevention, and enhancing cooperation between public authorities and civil society. The findings demonstrate that the promotion of human dignity serves as a fundamental legal and social safeguard against human trafficking and forced labor.

Аннотация (на русском языке): В данной статье рассматривается обеспечение человеческого достоинства как один из наиболее эффективных правовых и социальных механизмов предупреждения торговли людьми и принудительного труда. Исследуются причины возникновения данных преступлений, их негативное влияние на личность, общество и устойчивое развитие, а также анализируются реформы, реализуемые в Республике Узбекистан, в сравнении с международной практикой. Особое внимание уделено международно-правовым документам Организации

Объединённых Наций, Международной организации труда (МОТ), а также современным статистическим данным. В статье предложены научно-практические рекомендации по повышению правовой грамотности населения, развитию безопасной трудовой миграции, использованию цифровых технологий в профилактике и укреплению взаимодействия государства с институтами гражданского общества. Сделан вывод о том, что уважение человеческого достоинства является ключевым условием эффективного предупреждения торговли людьми и принудительного труда.

Kalit so'zlar: *inson qadri, odam savdosi, majburiy mehnat, inson huquqlari, huquqiy davlat, munosib mehnat, ILO, UNODC, Palermo protokoli, mehnat migratsiyasi* **Keywords:** *human dignity, human trafficking, forced labor, human rights, rule of law, decent work, ILO, UNODC, Palermo Protocol, labor migration.*

Ключевые слова: *человеческое достоинство, торговля людьми, принудительный труд, права человека, правовое государство, достойный труд, МОТ, УНП ООН, Палермский протокол, трудовая миграция.*

KIRISH

XXI asrda inson huquqlarini ta'minlash va inson qadrini ulug'lash demokratik davlatlar taraqqiyotining asosiy mezonlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Shunga qaramay, odam savdosi va majburiy mehnat bugungi kunda ham insoniyat oldida turgan eng murakkab transmilliy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur jinoyatlar insonning erkin yashash, munosib mehnat qilish va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish huquqini buzadi hamda jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) va Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM)ning "Global Estimates of Modern Slavery" hisobotiga ko'ra, dunyo bo'yicha 50 millionga yaqin inson zamonaviy qullik sharoitida yashamoqda, ulardan 28 million nafari majburiy mehnat, 22 million nafari esa majburiy nikoh qurboni hisoblanadi. Ushbu raqamlar odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashish masalasi nafaqat alohida davlatlar, balki butun xalqaro hamjamiyat uchun ustuvor vazifaga aylanganini ko'rsatadi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida inson qadrini ulug'lash davlat siyosatining bosh tamoyiliga aylandi. Konstitutsiyaning yangi tahririda insonning huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e'tirof etilib, majburiy mehnatni taqiqlash, munosib mehnat sharoitlarini yaratish hamda odam savdosiga qarshi kurashish bo'yicha muhim huquqiy islohotlar amalga oshirildi. Xalqaro tashkilotlar bilan samarali hamkorlik natijasida ushbu yo'nalishda sezilarli ijobiy natijalarga erishildi. Biroq globalashuv, raqamli texnologiyalar va mehnat migratsiyasining kengayishi odam savdosining yangi ko'rinishlarini yuzaga keltirmoqda. Soxta ish takliflari, noqonuniy vositachilik, kiberfiribgarlik va mehnat ekspluatatsiyasi bilan bog'liq xavflar, ayniqsa, yoshlar va mehnat migrantlari uchun jiddiy tahdid bo'lib qolmoqda. Shu bois inson qadrini ta'minlashga asoslangan huquqiy va ijtimoiy mexanizmlarni yanada takomillashtirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur tadqiqotning maqsadi inson qadri ustuvorligini ta'minlashning odam savdosi va majburiy mehnatning oldini olishdagi o'rnini ilmiy jihatdan tahlil qilish, O'zbekiston tajribasini xalqaro amaliyot bilan qiyoslash hamda

ushbu yo'nalishda samarali huquqiy va ijtimoiy mexanizmlarni takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism: Inson qadri demokratik jamiyatning eng oliy qadriyati bo'lib, uning huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning ustuvor vazifasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririda insonning hayoti, sha'ni, qadr-qimmati va huquqlari oliy qadriyat sifatida e'tirof etilib, davlat organlari faoliyatining bosh mezonini aynan inson manfaatlariga xizmat qilishi belgilangan. Bu tamoyil odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashning huquqiy poydevorini yaratadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni, Mehnat kodeksi, Jinoyat kodeksi hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar ushbu sohada kompleks huquqiy mexanizmni shakllantirgan. Mazkur hujjatlar odam savdosining oldini olish, jinoyatlarni aniqlash, jabrlanuvchilarni himoya qilish va aybdorlarni javobgarlikka tortishning huquqiy asoslarini belgilaydi. Xalqaro huquq nuqtai nazaridan ham inson qadri ustuvorligi asosiy tamoyil hisoblanadi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt, Palermo protokoli hamda Xalqaro mehnat tashkilotining 29-son va 105-son konvensiyalari davlatlardan insonni ekspluatatsiyaning barcha shakllaridan himoya qilishni talab etadi. Shunday ekan, inson qadrini himoya qilish faqat axloqiy tamoyil emas, balki xalqaro va milliy huquq bilan kafolatlangan majburiyat hamdir. Odam savdosi va majburiy mehnatning kelib chiqish sabablari ko'p qirrali bo'lib, ularni faqat jinoyatchilik nuqtai nazaridan baholash yetarli emas. Mazkur muammolar iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va texnologik omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi.

Birinchidan, iqtisodiy omillar muhim rol o'ynaydi. Ishsizlik, kambag'allik, barqaror daromad manbalarining yetishmasligi ayrim fuqarolarni xorijda noqonuniy mehnat qilish yoki shubhali ish takliflariga ishonishga majbur qiladi. Ayniqsa, mehnat migratsiyasi jarayonida qonuniy tartib-taomillar haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lmagan shaxslar firibgarlar uchun oson nishonga aylanadi.

Ikkinchidan, huquqiy savodxonlikning pastligi ham muhim omillardan biridir. Mehnat shartnomasi tuzish, xorijga chiqish tartiblari, vositachilik faoliyatining qonuniyligi yoki noqonuniyligini ajrata olmaslik ko'plab fuqarolarni xavf ostida qoldiradi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan odam savdosining usullari ham o'zgarmoqda. Bugungi kunda jinoyatchilar ijtimoiy tarmoqlar, messengerlar va internet saytlari orqali soxta ish e'lonlarini joylashtirib, fuqarolarni aldashga urinmoqda. Masofadan turib amalga oshiriladigan firibgarlik sxemalari sababli jinoyatchilarni aniqlash va javobgarlikka tortish yanada murakkablashmoqda. Shu sababli odam savdosiga qarshi kurash faqat jinoyat sodir bo'lgandan keyingi choralarni emas, balki uning kelib chiqish sabablarini bartaraf etishga qaratilgan kompleks profilaktik siyosatni ham o'z ichiga olishi zarur.

Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO), Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM) hamda Walk Free Foundation tomonidan tayyorlangan Global Estimates of Modern Slavery hisobotiga ko'ra, 2021-yilda dunyoda 50 millionga yaqin inson zamonaviy qullik sharoitida yashagan. Shundan 28 million nafari majburiy mehnat, 22 million nafari esa majburiy nikoh qurboni bo'lgan. Bu ko'rsatkich 2016-yilga nisbatan qariyb 10 million kishiga oshgan, bu esa

muammoning tobora dolzarblashayotganini ko'rsatadi. Xalqaro mehnat tashkilotining hisob-kitoblariga ko'ra, majburiy mehnat orqali olinayotgan noqonuniy daromad yiliga 236 milliard AQSH dollaridan ortiqni tashkil etadi. Bu odam savdosi va majburiy mehnatni dunyodagi eng daromadli transmilliy jinoyatlardan biriga aylantirmoqda. BMTning Giyohvand moddalar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC)ning 2024-yilgi hisobotida esa pandemiyadan keyingi davrda aniqlangan odam savdosi qurbonlari soni yana ortgani qayd etilgan. Hisobotga ko'ra, ayniqsa bolalar, ayollar va mehnat migrantlari eng xavfli guruh hisoblanadi. Shu bilan birga, majburiy mehnat maqsadida sodir etilayotgan odam savdosi holatlarining ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. Mazkur statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, odam savdosi va majburiy mehnat alohida davlatlar emas, balki butun xalqaro hamjamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladigan global muammodir.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini ta'minlash, munosib mehnat sharoitlarini yaratish hamda odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Konstitutsiyaviy islohotlar, mehnat qonunchiligining takomillashtirilishi va xalqaro standartlarning milliy qonunchilikka implementatsiya qilinishi ushbu yo'nalishda muhim natijalarni ta'minladi. O'zbekiston Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO), Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM), Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) hamda boshqa xalqaro institutlar bilan hamkorlikni izchil rivojlantirib kelmoqda. Natijada majburiy mehnatni bartaraf etish, mehnat munosabatlarini shaffoflashtirish va fuqarolarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha keng qamrovli tizim shakllandi. Shu bilan birga, zamonaviy tahdidlar yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayrim fuqarolarning xorijga noqonuniy yo'llar bilan ish izlab ketishi, internet orqali tarqatilayotgan soxta ish takliflariga ishonishi hamda huquqiy bilimning yetarli emasligi odam savdosi xavfini saqlab qolmoqda. Bu esa profilaktika ishlarini faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar emas, balki ta'lim muassasalari, fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlikda olib borish zarurligini ko'rsatadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashishda faqat jazolash siyosati yetarli emas. Rivojlangan davlatlarda ushbu muammoni bartaraf etish uchta asosiy yo'nalish asosida amalga oshiriladi: profilaktika, jabrlanuvchilarni himoya qilish va jinoyatchilarni javobgarlikka tortish. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida mehnat migrantlari uchun huquqiy maslahat markazlari, bepul ishonch telefonlari va xavfsiz migratsiya platformalari faoliyat yuritadi. Kanada va Avstraliyada ish beruvchilar faoliyati ustidan elektron monitoring tizimlari joriy etilgan. Janubiy Koreya va Singapurda esa xorijga ishlash uchun ketayotgan fuqarolar maxsus o'quv kurslaridan o'tkaziladi. Mazkur tajribalar shuni ko'rsatadiki, profilaktika choralari jinoyat sodir bo'lgandan keyingi kurashdan ko'ra samaraliroq natija beradi. Shu sababli O'zbekistonda ham xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish orqali fuqarolarning huquqiy himoyasini yanada kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Olib borilgan tahlillar asosida odam savdosi va majburiy mehnatning oldini olish samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, umumiy o'rta, professional va oliy ta'lim muassasalarida "Xavfsiz mehnat migratsiyasi va odam savdosining oldini olish" mavzusida majburiy o'quv modullarini joriy etish zarur. Bu yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish va xavfxatarlarni barvaqt anglashiga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda internet hamda ijtimoiy tarmoqlarda joylashtirilayotgan shubhali ish e'lonlarini avtomatik aniqlovchi monitoring tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bunday tizim vakolatli organlarga tezkor axborot yetkazish imkonini beradi. Uchinchidan, xorijga ishlash uchun ketayotgan fuqarolar uchun yagona raqamli platforma yaratilib, unda ishonchli ish beruvchilar reyestri, mehnat shartnomalarini tekshirish imkoniyati, xorijiy davlatlarning mehnat qonunchiligi va favqulodda murojaat qilish xizmatlari jamlanishi lozim.

To'rtinchidan, odam savdosi jabrlanuvchilarini reabilitatsiya qilish tizimini kuchaytirish zarur. Psixologik, huquqiy va kasbiy yordam xizmatlarini kengaytirish ularning jamiyatga muvaffaqiyatli qayta integratsiyalashuviga xizmat qiladi. Beshinchidan, davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va blogerlar ishtirokida yoshlar uchun muntazam huquqiy targ'ibot kampaniyalarini tashkil etish lozim. Zamonaviy axborot makonida profilaktika ishlari innovatsion usullar bilan olib borilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Oltinchidan, xalqaro tashkilotlar bilan ma'lumot almashish tizimini yanada takomillashtirish, transmilliy jinoyatchilikka qarshi qo'shma tezkor tadbirlarni ko'paytirish hamda xorijiy davlatlar bilan huquqiy hamkorlikni mustahkamlash zarur.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson qadri ustuvorligini ta'minlash odam savdosi va majburiy mehnatning oldini olishning eng muhim huquqiy va ijtimoiy mexanizmlaridan biridir. Insonning hayoti, sha'ni, qadr-qimmati va mehnat qilish huquqining daxlsizligini ta'minlash demokratik jamiyatning asosiy mezoni hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, odam savdosi va majburiy mehnat nafaqat jinoyat, balki inson huquqlariga, ijtimoiy adolat tamoyillariga va barqaror taraqqiyotga jiddiy tahdid soluvchi omil sifatida baholanishi lozim. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, odam savdosi va majburiy mehnatning asosiy omillari iqtisodiy tengsizlik, noqonuniy migratsiya, huquqiy savodxonlikning pastligi, raqamli firibgarlik va xalqaro uyushgan jinoyatchilik faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Mazkur muammolarning transmilliy xususiyatga ega ekanligi ularga qarshi kurashishda faqat milliy choralar emas, balki xalqaro hamkorlikni ham kuchaytirishni taqozo etadi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida inson qadrini ulug'lash, munosib mehnat tamoyillarini qaror toptirish hamda odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashish sohasida amalga oshirilgan huquqiy va institutsional islohotlar xalqaro hamjamiyat tomonidan ijobiy baholanmoqda. Biroq globallashtirish va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ushbu yo'nalishda profilaktika mexanizmlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishni talab qiladi.

1. International Labour Organization. (1930). Forced Labour Convention, 1930 (No. 29). Geneva: ILO.
2. International Labour Organization. (1957). Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105). Geneva: ILO.
3. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. New York: United Nations.
4. United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights. New York: United Nations.
5. United Nations. (2000). Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Palermo Protocol). New York: United Nations.
6. International Labour Organization, Walk Free Foundation, & International Organization for Migration. (2022). Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage. Geneva: ILO.
7. International Labour Organization. (2024). Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour. Geneva: ILO.
8. United Nations Office on Drugs and Crime. (2024). Global Report on Trafficking in Persons 2024. Vienna: UNODC.
9. International Organization for Migration. (2024). World Migration Report 2024. Geneva: IOM.
10. O'zbekiston Respublikasi. (2023). O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent.
11. O'zbekiston Respublikasi. (2020). "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun. Toshkent.
12. O'zbekiston Respublikasi. (2023). Mehnat kodeksi. Toshkent.
13. Oliy Majlis huzuridagi Odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashish bo'yicha Milliy komissiya. (2024). Yillik hisobot. Toshkent.
14. Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi. (2024). Inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha yillik ma'ruza. Toshkent.
15. United Nations. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations.